

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“. *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* = *Punkty Kazań Konstantego Szyrwida*, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*, Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Veronika Girininkaitė
Vilniaus universitetas

Recenzuojama:

Olga Mastianica,
Bajorija lietuvių tautiniame projekte
(XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)

Monografija

Vilnius: Lietuvos istorijos institutas,
2016, 198 p. ISBN 978-609-8183-13-9

Istorikės Olgos Mastianicos monografija *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)* yra dar vienas autorės pasirinktos srities nuoseklių tyrimų vaisius. Kai kurie knygos problematikos aspektai Mastianicos anksčiau gvildinti straipsnyje¹, konferencijų pranešimuose ir kitur². Tema autorei gerai pažįstama, tad dėstymas knygoje sklandus ir įtraukiantis. Knyga vertinga ne tik istorikui ar istorijos mėgėjui, bet ir filologui. Juk pagrindinė knygos tema yra sociolingvistinė: kalbų gyvastis visuomenėje, kalbos ir asmens tapatybės sąryšio suvokimai, su kalba susijusių stereotipų ir inovacijų įtaka žmonių poelgiams.

Tyrimui svarumo teikia įvairiakalbiai baltarusių, lietuvių, lenkų šaltiniai ir tyrimai, kuriais rėmėsi autorė. Monografijoje gausiai ir vykusiai cituojami XX a. pradžios periodikoje publikuoti tekstai. Į mokslinę apyvartą įtraukiami anksčiau nepublikuoti rankraščiai. Recenzentės darbo Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje patirtis leido pastebėti nepakankamą nepublikuotų šaltinių sąrašo tikslumą. Turint omenyje VUB RS pirmojo fondo apimtį (apie pusketvirto tūkstančio saugojimo vienetų), vien fondo numerio nurodymo (p. 182) neužtenka. Tai nėra pretenzija tyrėjai, konkrečias bylas detaliam nurodantiems teksto išnašose, greičiau rūpestis dėl ligšiolinio rankraštinų šaltinių bibliografijai taikomų reikalavimų netobulumo.

1 Mastianica 2013, 331–349.

2 Mastianica [2013 03 14] (<https://www.youtube.com/watch?v=JB4QK4hd21c>; 2017-06-07).

Nedidelė, *in octavo*³, knyga išleista kukliu 250 egzempliorių tiražu. Monografijoje 198 puslapiai. Neįskaitant iliustracijų ir priešlapių, priskaičiuotume apie 155 puslapius teksto. Knygos apipavidalinimas dailus ir santūrus; su juo ne itin dera skyrių antraštėms parinktas manieringas šriftas. Matinų sidabro spalvos viršelį puošiantis vaizdas, paimtas iš laikraščio *Litwa* 1911 m. pirmojo numerio raiškiai papildoma abstraktoka knygos pavadinimą. Władysława Leszczyńskiego⁴ alegoriniame piešinyje tekančios, viltingos saulės spinduliuose matome prie knygų ir laikraščių *Litwa* ir *Viltis* palinkusius bukoliškus valstiečius ir pjovėją, su nuostaba apžvelgiantį didingus praeities griuvėsius, suklostančius žodį LITWA bei augalų apraizgytą Vyčio atvaizdą. Pasirinktas vaizdas praneša, kad knygoje bus pasakojama apie *Litwą*, Mečislovo Davainio-Silvestraičio (1849–1919) 1908–1914 m. leistą laikraštį.

Spaudos riktų⁵ nedaug, jie negadina bendro teigiamo įspūdžio. Kruopščiai parinktos iliustracijos ir parengta asmenvardžių rodyklė. Rodyklė leidžia suprasti, kad tyrėjos itin susitelkta ties Davainiu-Silvestraičiu bei Jonu Basanavičiumi. Abu knygoje paminėti po 28 kartus. Dauguma kitų asmenų minėta ne daugiau vieno dviejų kartų. Keletas dažniau minėtų – Adomas Jakštas (17 kartų), Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis (21 kartą), Kazimieras Pakalniškis (13 kartų), Mykolas Römeris (11 kartų). Taip pat ne daugiau devynių kartų Konstancija Skirmuntaitė, Kazimieras Prapuolenis, Jonas Vileišis, Liudas Gira, Vaclau Lastouski, Donatas Malinauskas, Jonas Šliūpas, Stanislovas Raila.

Įvade tyrėja mini vengrų ir čekų tautinių sąjūdžių santykį su bajorija, istorikų nuomones dėl bajorijos menko vaidmens (ar neveiklos) lietuvių tautiniame judėjime. Pamini ir istorikų prieštarai vertinamą laikraštį *Litwa* (p. 18), kurio idėjinių nuostatų ir tekstų analize didžia dalimi remiamas šis tyrimas. Siekdama iširti lietuvių tautinio judėjimo ideologų požiūrius į bajorijos vietą kuriamoje modernioje tautoje (p. 17), autorė atliko kruopštų *Litvos* ir ją vertinusių publicistų diskursų tyrimą. Bandė suprasti, kaip tie požiūriai keitėsi, kiek svarbus buvo bajorijos įtraukimas į lietuvių tautą. Pagirtinas tyrėjos neangažuotumas. Svarbu, kad neapsiribota vien ideologinių projektų išdėstymu, apžvelgtos bei analizuotos ir įvairių visuomenės grupių reakcijos į juos.

Monografiją sudaro keturi skyriai. Pirmajame, „Lietuvių tautinis judėjimas ir bajorija“, atskleidžiamas platesnis problematikos kontekstas. Apžvelgtos įvairių lietuvių ir lenkų leidinių ir publicistų pozicijos dėl bajorijos vaidmens modernioje tautoje. Išdėstyti jų siūlyti sprendimai dėl lenkų kalbos Lietuvoje bei skirtingi kalbos, kaip tautos pagrindo, vertinimai. Vileišio 1903 m. skepsis („viena pati kalba – tai silpnas ryšys; reikalingi yra stambesni ryšiai, reikalingi yra bendri ekonomijos ir politikos

3 Tradicinis knygos formatas atitinka lapo aukštį apie 20 cm.

4 Władysław Leszczyński (1852–1916) – dailininkas, tapytojas, gyvenęs Vilniuje nuo 1907 m. (Klajumienė 2015, 248). Piešinio autorystės tyrėja nenurodo, tačiau jo

reprodukcijoje dailininko parašas aiškiai matomas.

5 Spaudos riktai: *Stal[i]ūnas* (p. 192), *apgalvuotas* (p. 79), *gente lithuania, natione lituania* (p. 57).

reikalai“, p. 59) priešingas Davainio-Silvestraičio 1883 m. lingvacentrizmui („O kūmi ira lietuvis be lietuviszkos kalbos? N’esant kalbos, vargiai bebus Lietuva“, p. 24). O Povilo Višinskio 1903 m. racionalumas (dar išsiaiškintina „kas tai per sutvėrimas lietuvis, o vienkart ir lenkas“, p. 59) nepritarė Basanavičiaus 1883 m. kategoriškumui („jeigu nenori arba nemoki kalbėti lietuviškai, tai jau neesi lietuvis“, p. 47).

Tyrėja parodo, kad leidinių pozicijos skyrėsi ir pagal norą ar vengimą pripažinti šalia aktyviai diskutuojamos kalbinės realybės egzistuojant ir luominę bei ekonominę priešpriešą. Besikuriančios partijos taip pat aktyviai pasisakė kalbos ir bajorijos klausimais (p. 61 ir toliau). Dešinieji vardan vienybės išsaugojimo linko klasių konfliktus ir baudžiovos atsiminimus nuleisti tylomis. Kairieji gi manė, kad bajorijos ir valstiečių susitaikymas neįmanomas. Anot 1907 m. *Vilniaus žinių* anoniminio autoriaus, valstietija ir bajorija priešingos it ugnis ir vanduo (p. 73). Lietuvių demokratų partijos narys Vladas Paliukonis dvarininkus prilygino svetimtaučiams (p. 65). Socialdemokratų nuomonės išsiskyrė. Vincui Kapsukui bajorai buvo tautos dalimi, o Augustino Janulaičio neigiamas dvarininkų vertinimas netgi paskatino šį autorių prasilenkti su tiesa, konstruojant pabrėžtinai nebajoriškas praeities rašytojų ir kūrėjų biografijas (p. 70). Tautiškosios lietuvių demokratų partijos nariai pasisakė už dvarininkų valdų ekspropriaciją (p. 72). O krikščionių demokratų nuomonės nebuvo pastovios. Vis dėlto būtent pastarieji nuosekliausiai palaikė bajorijos įtraukimo į modernią lietuvių tautą pastangas (p. 77).

Suvokdami, kad negalės visų bajorų įtikinti, idant pereitų prie lietuvių kalbos, lituanizavimo ideologai rinkosi mažesnę ir perspektyvesnę auditoriją, pirmiausiai smulkiają bajoriją arba jaunąją kartą (p. 51). Adomo Jakšto 1902 m. publikacija „Głos litwinów do młodej generacyi magnatów, obywateli i szlachty na Litwie“ (p. 50) buvo vienas pirmųjų lietuvių bandymų kreiptis į bajoriją jai suprantama lenkų kalba. Bajoraičiai raginti suvokti Lietuvą kaip atskirą, etnografinių ribų apibrėžtą kraštą, ir grįžti prie savo protėvių kalbos, šlietis prie tautinio judėjimo ir darbuotis jo naudai. Vienos iš reagavusių Konstancijos Skirmuntaitės pozicija („kalba tai nėra tautos turinys, o tik daugiau forma, o forma egzistuoja turiniui“, p. 57) daug vėliau, 1911 m., *Litvos* bendradarbės Helenos Cepryńskos beveik pakartota („kalba tai tik sielos išraiška, o jeigu siela lietuviška, tai ir kalbančius lenkiškai mes visada suprasime“, p. 129). Skirmuntaitė pirmoji spaudoje pateikė idėją dėl lenkiško leidinio, skirto lietuviškumo nuostatoms populiarinti. Todėl kartu su kitais *krajovcais* (p. 134) ji karštai sveikino pradėjusį eiti laikraštį *Litwa*. Deja, gana greitai leidiniu buvo nusivilta.

Lietuviai atgimimo ideologai vis adresavo lenkiškai kalbantiems bajorams kategoriškus tekstus, reikalaujančius galutinai apsispręsti (Basanavičiaus, p. 41; Giros, p. 114). Davainis-Silvestraitis („prievertos nepripažįstu, nes per prievartą mielas nebūsi“, p. 129) ir jo bendraminčiai publikacijomis švelnino tokį kategoriškumą, taikė skirtingas sociumo grupes. Dvarininkų atsivertimo į lietuviškumą atvejai, šių autorių publikuoti *Vilniaus žiniose*, *Litvos ūkininke* ir kitur (p. 74), turėjo įtikinti, kad griežto susipriešinimo gali būti išvengta.

Antrajame, trečiajame ir ketvirtajame knygos skyriuose („Laikraščio *Litwa* kūrybinė aplinka“, „Pagrindinės idėjinės laikraščio kryptys“, „Laikraščio polemikų ir bendradarbiavimo erdvė“) tiriama laikraščio *Litwa* leidimo istorija, aktualesni tekstai, leidinyje dirbusių žmonių pozicijos ir, be abejo, reakcija į šį leidinį. Tyrėja išskiria du pagrindinius *Litvos* tikslus: a) suformuluoti ir pateisinti bajorijos priklausymą lietuvių tautai, kurti patrauklų susipratusio bajoro paveikslą ir b) akcentuojant etnografinę, o ne kalbinę vienybę, pateisinti lietuvių pretenzijas į polonizuotą Vilnių ir Vilniaus kraštą. Tyrėjos atskleista, kad Vilniaus krašto gyventojų lietuvinimu *Litwa* rūpinosi kur kas daugiau nei bajorijos reikalais (p. 121). Įdomi yra Mastianicos paliesta *Litvos* santykio su baltarusių tautinio atgimimo sąjūdžiu tema. Pasirodžiusios *Litwoje* publikacijos baltarusių kalba (p. 160–161) parodė, kiek skirtingai suvoktas laikraščio tikslas. Landsbergiui-Žemkalniui tai atrodė neleistinas reiškinys, nukreipiantis dėmesį nuo pagrindinės lietuvinimo krypties, lietuvių kalbos propagavimo tikslo (p. 161). Tuo tarpu redaktorius Davainis-Silvestraitis nematė didelio skirtumo, kuria būtent lietuvių kalba bus publikuojami straipsniai *Litwoje*. Racionalesnį, mažiau mitologizuotą požiūrį demonstravo Landsbergi-Žemkalnį papiktinusi laikraščio bendradarbė Cępryńska, teigusi, kad kalba suvoktina tik kaip minties rūbas (p. 129).

Laikraščio *Litwa* pozicija, o kartais ir pozicijos nebuvimas tyrėjos nušviesti kruopščiai ir detaliai, pasitelkus daug citatų. Pasakojimas gausiai iliustruotas minimų asmenų ir svarbesnių dokumentų nuotraukomis, ano laikmečio karikatūromis. Redaktorius Davainis-Silvestraitis pristatytas išsamiai ir visapusiškai. Jis, pagrindinis visos istorijos veikėjas, kelia simpatiją ir susidomėjimą. Reaguodamas į kategoriškojo Giros pasiūlytus Lietuvos bajorijai du kelius (migruoti arba pritapti naujojoje Lietuvoje, p. 114) užsiminė apie trečiąjį – tolerancijos kelią (p. 115). Kolegų lietuvių mygtas dėtis prie tautininkų demokratų partijos, pasielgė kilniai; nepaisydamas jų nepasitenkinimo ir net įžeidimų, neišsižadėjo savo nuomonės: „aš pasakiau aš nebenoriu dėl partijų kovoti, prie draugysčių pridereti aš Lietuvis man rūpi tik lietuviyste o ne partijos. Aš noriu su visais gerai gyventi, visus geras būti, kam man tos partijos“ (p. 91). Autorės užsiminta ir apie asmeninį Davainio-Silvestraičio gyvenimą, jo įvairią nepritapimą, jį lydėjusias nesėkmes bei kruopštų tautosakos rinkėjo darbą.

Davainis-Silvestraitis knygoje atrodo labai humaniškas. Jam nesvetimi nei manipuliavimas faktais ir citatomis (p. 145), nei taikos siekis (turėjo teisintis dėl pernelyg giliamintiškai savo poziciją išreiškusios kolegės, p. 129) bei abejonės, nusivylimas ankstesniais idealais (p. 169). Po Davainio-Silvestraičio pasisakymo neva renkantis gimtąją kalbą prievartos neturėtų būti, tiesmukesniam korespondentui Prapuoleniui redaktorius tiesiog nebekėlė pasitikėjimo (p. 170). Istorikų nesutarimai interpretuojant *Litvos* reiškinį (dėl tikrųjų jo iniciatorių ir pakraipos, p. 18–19) gali būti susiję su tuo Davainio-Silvestraičio nepastovumu. Panašu, kad tai nebuvo vienos minties apsėstas fanatikas. Turėjo pagrindo Kazio Griniaus įžvalga, kad laikraščio nesėkmė buvo užprogramuota išankstinio priešiško lenkų kultūrai (p. 166), ir Römerio 1909 m. pastebėjimas, kad *Litwa* tekelia gailėtį dėl tuščiai eikvojamų energijos ir lėšų (p. 143).

Perskaičius Mastianicos monografiją susidaro įspūdis, kad nesėkmę galėjo lemti ir nonkonformistas, šioms pareigoms ne visai tikęs redaktorius.

Autorė teigia, kad derino Ernesto Laclau ir Chantal Mouffe teoriją su kritinės diskurso analizės metodika. Galimas daiktas, monografijai būtų pravertęs kiek platesnis minėtų politologų pozicijų aptarimas. Juk šalia paminėto lygaus dėmesingumo tekstui ir ikonografijai (p. 20)⁶ jai būdingi ir kiti, ne mažiau svarbūs, bruožai. Bet kuri tapatybė Laclau sekėjų suvokta kaip konstruojama, be to, konstruojama, įprasminama diskurse⁷, o išlikimo demokratijos erdvėje laidu laikytas gebėjimas rasti kuo daugiau sąjungininkų. Mastianica puikiai parodė praktiškai, kaip diskurse buvo įkalbamas, kuriamas ir keičiamas bajorijos suvokimas, lietuvių kaip gimtosios kalbos svarbos akcentavimas, kaip vyko supratimo apie lietuvių tapatybės pagrindą formavimas, tačiau teorines Laclau ir Mouffe prielaidas paliko išsiaiškinti pačiam skaitytojui.

Poststruktūralistinių budrumą ir kritiškumą diskursams, kalbėjimo stiliams aki-vaizdžiai demonstruoja tyrėjos atsargumas vartojant terminus ir citatas. Monografijoje ji dažnai ir meistriškai pagrindžia savo pastebėjimus ir išvadas gausiai cituodama. Toks dėmesingumas svetimiems diskursams pagirtinas ir patvirtina tyrėjos pareikštą vadovavimąsi diskurso analizės Esekso mokyklos nuostatomis.

Tyrėjos pasirinkta metodika leido perteikti ano meto polemikos retorines priemones ir metaforiką. Bajorai, nenorintys išsižadėti nei Lenkijos, nei Lietuvos meilės, galėjo būti prilyginti hermafroditams (p. 46). Vartotos vaizdingos metaforos – nuo jūrų iki jūrų iškerojęs sutrūnijęs Abiejų Tautų Respublikos ažuolas jau nugyveno savo amžių (p. 79); „lenkų surijimo“ laikraštis („gazeta polakożercza“, p. 135). Bajorai vadinti renegatais, atskalūnais, votimi ant sveiko tautos kūno (p. 50). Radikaliam Lastouskiui jie „nors iš mūsų kaulų, šunų mėsa apaugę ir smirda“ (p. 153). Šių sodrių palyginimų fone nekaltai atrodo tyrėjos akcentuotas Davainio-Silvestraičio išsišokimas, kai lenkų tautinius demokratų (endekus) jis prilygino į smurtą ir neteisybę linkusiems vilkams (p. 138).

Vertos dėmesio ir autorės atliktos vyraujančias ideologijas atspindinčių literatūros kūrinių trumpos analizės (p. 39) bei dėmesys atskiroms frazėms, epochos būdingesniems posakiams (Railos ir Davainio vartoti žodžių junginiai, p. 27; Basanavičiaus siūlyta bajorų klasifikacija, p. 44).

Kartais tyrėja specialiai nurodo, kaip suvoktinas tam tikras žodis. Pavyzdžiui, „šioje monografijoje frazė bajorų ‘gražinimas’ į lietuvių tautą vartojama taip, kaip ją vartojo aptariamojo laikotarpio lietuvių intelektualinis ir politinis elitas, bet ne kaip analitinė-akademine kategorija“ (p. 18). Tiesa, ši teksto suvokimui svarbi išlyga pateikta išnašoje. Tikriausiai nesitikėdama, kad išlyga skaitytojo bus pastebėta, tyrėja visame tekste negaili kabučiu.

Pateisinama, kai kabutėmis išskirtas anuo metu paplitęs žodelis, kuriam šiuolaikinė tyrėja negalėtų pritarti („Vilniaus gubernijos gyventojų ‘susigrąžinimas’ į lietuvių

6 Nurodomas Laclau ir Mouffe knygos puslapis kelia abejonių. Galbūt įsivėlė riktas. 7 Лассан 2001, 10.

tautą“, p. 121). Vargu ar būtina buvo kabutėmis išskirti posakius „lakmuso popierėlis“ (p. 165), „retoriniu žaidimu“ (p. 164). Kartais nutinka, kad kabučių paskirtis nėra aiški. Panašiai yra, pavyzdžiui, šiuose sakiniuose:

Šią Davainio-Silvestraičio nuostatą netiesiogiai turėjo „paliudyti“ ir tas faktas, kad jis [...] (p. 134);

[...] buvo naudojami dar XIX a. devintajame–dešimtajame dešimtmečiais lietuviškajame nacionaliniame diskurse „populiarūs“ argumentai dėl bajorijos etninės kilmės, bajorijos „aplenkėjimas“ buvo interpretuojamas kaip lenkų tautinės politikos sudedamoji dalis, buvo siekiama kuo labiau „sušvelninti“ socialinių ir ekonominių bajorijos ir valstietijos konfliktų „prisiminimą“ (p. 174).

Net įdėmiai skaitant, kabučių apstas žemiau pateiktuose sakiniuose verčia suabejoti, ar tai citavimo, ar tyrėjos ironizavimo ženklas:

Laikraščio „Litwa“ sumanymas ir pagrindinis uždavinys buvo įtraukti lenkakalbę bajoriją į modernios lietuvių tautos formavimą. Kitaip tariant, kaip ne kartą ideologiškai kalbėjo pats Davainis-Silvestraitis, „susigražinti“ savo tautiškumą „pamiršusią“ bajoriją į savo „tikrąją“ – lietuvių tautą (p. 109);

Be to, Davainis-Silvestraitis „matė“ valstiečių ir bajorų sėkmingų santuokų pavyzdžių bei reiškė viltį, jog „visos šios santuokos viską sulygins“ (p. 120);

[...] taip ir neieškojo naujesnių argumentų bei būdų, kaip lenkakalbę bajoriją „efektyviau“ įtraukti į lietuvių tautą (p. 109).

Yra atveju, kai tyrėja vartoja kabutes, tarsi norėdama atsiriboti nuo perdėm šnekamojo posakio, moksliniam stiliui nederamos leksikos, pavyzdžiui:

[...] įvyko pirmasis asmeniškasis „akis į akį“ Davainio-Silvestraičio ir Basanavičiaus susitikimas (p. 88);

[...] Pakalniškis, svarstydamas, kodėl bajorijai būtina dalyvauti kuriant lietuviškąją inteligentiją, „ėjo“ dar toliau (p. 36);

Šiuo atveju Dambrauskas-Jakštas „nesugalvojo“ naujesnių argumentų, nei pateiktų dar „Aušros“ laikais (p. 53);

[...] kaip „gyrėsi“ pats Davainis-Silvestraitis (p. 97).

Tačiau ši leksika nebuvo nulemta citavimo, ji atsirado tekste vien autorės valia.

Trečiajame skyriuje pasakojimo forma kinta. Atsiranda skaidančių tekstą, kursyvu paryškintų retorinių klausimų (p. 121 ir toliau). Tokia naujovė trikdo knygos vientisumą ir leidžia spėti, kad monografija gana skubiai montuota iš anksčiau publikuotų tekstų. Ko gero, skubos darbu aiškintini ir kai kurie pasikartojimai. Antai poros puslapių atstumu pakartojama ta pati išvada ir ją pagrindžianti citata (p. 61 ir p. 63,

kalbant apie Lietuvių demokratų partijos 1902 m. nuostatus)⁸, dukart pristatomas laikraštis *Lud*, jo paskirtis ir publikavimo istorija (p. 121 ir p. 130).

Reiklesnį kalbai skaitytoją gali nuvilti madingas, gerokai nuvalkiotas žodis *projektas*, žiojėjantis knygos antraštėje ir p. 37–38 pakartotas bene penkis kartus, bei parazitinis patikslinimas *pakankamai* (p. 25, 50, 54, 59, 63, 100, 124).

Recenzentės pastabos dėl kalbos dalykų adresuotos ne tik monografijos autorei, bet ir monografijos redaktorei.

Galbūt nepelnytai esminė ir įdomi informacija, kuri neatrodytų nereikalinga ir pagrindiniame tekste, buvo suslėpta išnašose: Davainio-Silvestraičio biografiniai duomenys (p. 82, 88), informacija apie antrąjį jo redaguotą laikraštį *Lud* (p. 121).

Prieš baigiant recenziją vertėtų paminėti, kad metaforos yra veiksmingas mąstymo instrumentas, bet vis dėlto jos vartotinos atsargiai, ypač moksliniame diskurse. Metaforos turi galią konkretizuoti ir tarsi paaiškinti nesuvoktą reiškinį. Tačiau dažnokai jos ne tik paklusniai atspindi realybės reiškinius, bet ir sukuria papildomą kalbos realybę. Tokiu atveju nekritiškas metaforos pavartojimas gali ir paklaidinti. Pavartota metafora įteigia pasaulėžiūros pagrindą⁹. Apie tautą kalbantieji augalinėmis metaforomis suvokia ją kaip tik vienu iš anksto numatytu būdu besivystantį organizmą. Atskilusios šakos metafora žavi ir tarytum tinkamai iliustruoja bajorijos Lietuvoje nevykusią padėtį. Anot Janulaičio istorijos, bajorai sužlugdė Lietuvą (p. 71). Panašiai nuskamba ir originali frazė Balio Sruogos dramoje *Kazimieras Sapiega*¹⁰. Citata tapo Antano Kulakausko straipsnio¹¹ antrašte, pačios Mastianicos aktyviai vartota LUNI [Laisvasis universitetas] paskaitoje. Užuominos į šią dendrologinę metaforą praslysta ir tyrėjos straipsnyje¹², kuriame keliskart minimas bajorijos atskilimas nuo tautos *kamieno* (išskirta mano – V. G.). Džiugu, kad recenzuojamoje knygoje ši metafora, atrodo, nebuvo vartota. Juk būtent šios metaforos paneigimui skyrė savo jėgas Davainis-Silvestraitis, jau nuo *Aušros* laikų ieškojęs argumentų ir būdų sutaikyti skirtingas Lietuvos socialines grupes.

Didžiausios Olgos Mastianicos monografijos vertybės yra pateiktas tarpusavyje amžiais susijusių artimiausių kaimyninių tautų – lietuvių, lenkų ir baltarusių – turtingas istorinis ir kultūrinis kontekstas bei visa apimanti analizė. Analizuota ir periodikos polemika, iliustracijos, ir literatūros kūrinių tendencingumas ar mikrovienetai – paskiri būdingesni žodžių junginiai. Meistriškas citatų įtraukimas į autorinį tekstą, neangažuota tyrėjos pozicija ir tikroviškų praeities balsų perteikimas yra neginčijami šio tyrimo privalumai. Originalus ir aktualus tyrimas kartu teikia daug autentiškos medžiagos bei peno istorikų, sociologų, sociolingvistų, kitų specialistų apmąstymams.

8 *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* (13, 2008, 157) nuorodiniame straipsnyje žr. **Lietuvių demokratų partija**, ↑ *Lietuvos demokratų partijos* pavadinimas 1902–06 m.

9 Лассан 2011, 217.

10 Sruoga 1947.

11 Kulakauskas 1988.

12 Mastianica 2013.

Literatūra:

- KLAJUMIENĖ, DALIA, 2015: *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai: nuo klasicizmo iki moderno*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- KULAKAUSKAS, ANTANAS, 1988: „Šaka, atskilus nuo tautos...“, *Sietynas*, Vilnius: Vyturys, 88–96.
- LACLAU, ERNESTO; CHANTAL MOUFFE, 2001: *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*, London, New York: Verso.
- „Lietuvių demokratų partija“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 13, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2008, 157.
- MASTIANICA, OLGA, [2013 03 14]: LUNI [Laisvasis universitetas] paskaita (<https://www.youtube.com/watch?v=JB4QK4hd21c>; 2017-06-07).
- MASTIANICA, OLGA, 2013: „Bajoras, rašantis lietuviškai‘, arba kalbos ir tautinės tapatybės ryšys ankstyvojoje Mečislovo Davainio-Silvestraičio publicistikoje“, *ALT* 15, 331–349.
- SRUOGA, BALYS, 1947: *Kazimieras Sapiega*, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- ЛАСАН, ЭЛЕОНОРА РУФИМОВНА, 2011: *Лингвистика статус диагноз*, Vilnius: Vilniaus universitetas.

VERONIKA GIRININKAITĖ
Filologijos fakultetas
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
el. p.: veronika.girininkaitė@mb.vu.lt

Gauta 2017 m. liepos 26 d.